

به راڻي

ٺهه لڳو ٿيڻه وهه هه وٿيڪي سهه رهه تاييهه ٻو ڊووبارهه ڊارشتهه وهه و رڙانهه وهه هه رهه ڊووهه ڇهه مڪي ٽاڪارهه و نهه ريت، ڇونڪه ٺهه ڊووهه ڇهه مڪهه لهه سههه ٽاسهه ڇهه مڪهه وهه ٻو سههه ٽاسهه ٻهه ڊابهه زيون. رڙانهه بهه ڪارهه دهه ٻهه ٽيڻ، ٺهه وهه ش ٽاشه ڪراهه ڇهه مڪهه ڪا ٽيڪ دهه ڪريتهه وهه ڪهه بهه ڪرڊنهه وهه ڪهه لهه ڊابهه ريت و وهه ڪهه ڦورميڪي بهه ٽال مامهه لهه لهه ڪهه لڏا بهه ڪريتهه. لهه راسهه ٺههه بهه سههه ڪهه رانهه وهه و ڪهه رانهه بهه شوٽن ٺههه بهه بهه ڪرڊنهه وهه بهه زيوهه وهه پشت ٺههه وهه وشانهه و ڊووبارهه ڪهه رانهه وهه يانهه ٻو سههه ٽاسهه ڇهه مڪهه. ڊواٽر لهه ميهانهه لهه ٽيگهه بهه شتن لهه ڇهه مڪانهه ههه وهه لمان ڊاوهه بهه شٽيڪ لهه ڪولتووري بهه ڪرڊنهه وهه وهه مرقهه ڪورڊ دهه ربهه ٻهه، لهه ڪهه لڏا خوٽنڊنهه وهه بهه شٽيڪ لهه ميوهه وهه ڪهه لهه ڪهه مان. ٺهه ڪهه رچي ٺهههه زور ڪورٽ و ڪهههه و ڪهههه ڇوٽمان بهه نهه ڊاوهه، بهه لام بهه نيادي ٺههه ڪارهه مان ٻو ڪارهه ڪهه ورهه تر و ٽيهره تر ڊامهه زانڊوهه.

تهه وهه وهه ٺههه بهه سههه شمان لهه بهه رهه رڙشنا بهه بهه ڪرڊنهه وهه وهه ڇونڪه بهه راسهه ٽيگهه بهه شتن لهه ڇهه مڪهه و بهه ههه ٽاڪارهه ڪوهه مڪي ڪهه ورهه مان دهه ڪاٽ، ٺهههههه بهه دهه ربهه ٻهه هههه ڪيهه وهه ڪاٽ، ٺيهمه دهه ڪهه وهه ٽيهره رڙشنا بهه بهه ڪرڊنهه وهه ڪهه دهه ٽوان بهه وهه بهه رچاوهه روهه وهه و بهه ش ڊاوهه ربهه ههه، ڪهه وهه رهه ڇهه مڪهه ڪانهه لهه ٽيوهه ههه ٽيڻ بهه ٻو بهه ڊيارهه شتهه ڪهه لڳيڪ لهه نهه ٽاوهه و ناڊياري ميوهه وهه ڪهه لهه ڪهه مان لهه بهه سههه ڊاوهه بهه ڪهه ينهه وهه.

فلسفهه لهه ٽاڪارهه و ٽيگهه بهه شتن لهه نهه ريت

بهه شرهه وهه بهه ڊوللا

(۱ - ۲)

۱- سههه ڪرڊنهه ٻو بهه نههه بهه ميهه ڪانهه ٽاڪارهه

ٻو لڳو ٿيڻه وهه لهه ٽاڪارهه بهه ڪهه شتهه ٽيهمه ناٽوان بهه لهه بهه بهه ٽانهه بهه ڪهه بهه ينهه وهه ڪهه راسههه وهه بهه بهه بهه بهه تهه ههه ٽيهمه ڪانهه وهه پهه يوهه شتن، ڇونڪه لڳو ٿيڻه وهه ڇوٽي لهه

کانت

چونکه به راستی له پېش ئیمه وه له م رېگه یه وه رۆبشتووه و له م ده شته پانویه رینه دا باریکه رېگای خوئی دۆزیه ته وه.

ئیمانوبیل کانت له سهره تاي دامه زراندى فهلسه فهى ئاکاردا سهره تا دیت جیاکارییه ک دهکات بۆ ئه وهى به راستی خه یالی خوئی ئاسوده بکات و ته نیا له سهر ئاکار بووه ستیت. «هممو زانییتکی عه قلی، یان ماددییه. بابه تیک له دهره وهى خوئی دهکاته جیگه ی تیرامان، یان ئایدیالییه و به ئایدیای عه قل و بیرکردنه وه به گشتی خوئی سهرقال دهکات به بی ئه وهى بابه ته کان به ش به ش بکات. به فهلسه فهى ئایدیالی دهوتریت لۆژیک، به لام فهلسه فهى ماددی، که خوئی به که رهسته ی دیاری کراوه وه خه ریک دهکات، بۆ دوو به ش جیا ده بیته وه ئه وانیش یاسای فیزیک و یاسای ئازادین. یه که مین زانستی فیزیک و دووه میان تیوری ئاکاره» (۱).

کانت لیته دا بۆ بهرچاو روونی خوئی هممو فهلسه فه به گشتی دهخاته ناو تیرامانه وه و فهله سه فه ی ئاکار وه ک بهرته نجامی ئه م بیرکردنه وه یه جیا ده کاته وه، کانت مه عریفه ی عه قلی جیا ده کاته وه. یه که میان ماددییه. واته عه قل دهکوه یته ناو تیرامان له شتیک که بابه ته و وه ک هه بوویه ک له جیهانی هه ستیدا هه یه، ئه م به شه یان ناوده نیته فهلسه فه ی ماددی. واته فهلسه فه یه که له ماده ده کولیتته وه، به لام نه ک وه ک زانستی سهرده م و ته کنه لۆژیا، به لکو فهلسه فه یه که که به شوین بنه ما که سیته کان و جه وه ره کاندایله. واته فهلسه فه ی ماددی فهلسه فه یه که که له خودی میتافیزیک جیا نا کریتته وه، چونکه میتافیزیک له جه وه ره دا ئه وه نییه که ئیمه به یه ک رسته بلتین (ئه ودیوی سروشت) و ته واو، نه خیر! راستی ئه وه ی ئه م رسته یه به ره م ده هیئت و به رده وام وه ک وه لام یکی پیش وه خته پرسیارکوژمان دهکات، بۆ ئه وه یه که خوئی له وه نه زانینه بدزیتته وه که بهرانبه ر به میتافیزیک هه یه تی. میتافیزیک ته واوی فهلسه فه له خو ده گریت و له هیچ چه مکیکی فهلسه فه ی جیا نایته وه وه ک (هه قیقه ت، لۆگوس، فهلسه فه... تاد) چونکه سروشتی فهلسه فه وه هایه که هه مووی پیکه وه وابه سته ن و به بی تیگه یشتن له وه چه مکانه ناتوانین له فهلسه فه تیگه یین. واته ئیمه کاتیک له میتافیزیک تیگه یشتن ناتوانین له فهلسه فه و له لۆگوس و... تاد تیگه یین. رېگه یه کیش نییه که لیوه ی ده ست پیتبکه یین و بلتین ده بیته سهره تا لیته وه

خویدا کرده ی بیرکردنه وه یه. بیرکردنه وه ش دهره کوه ته و نمایشی عه قله له خوئی و له و بابه تانه ی ئاراسته ی ده کرین. ئاراسته کردنی بابه ت به ره و عه قل زۆر جیا وازه له ئاراسته کردنی عه قل بۆ بابه تیک. له ئاراسته کردنی بابه تیکدا بۆ عه قل، عه قل لایه نی که م پیشینه ی نییه و له خو ئاماده کردن بۆ ئه و بابه ته دووره، هه ربۆه ناچاره بگه ریتته وه ناو خوئی و به بی پشت به ستن به یاده وه ری بکه ویتته هه لکولین سه باره ت به و بابه ته، به لام ته گه ر سهره تا عه قل ویستی خوئی ئاراسته ی بابه تیک بکات، ئه وه لیته دا مرۆف دیتته ناو هاوکیشه که وه و بابه ته که جه وه ره ری خوئی به ده سته وه نادات، ئه وه ی له و بابه ته دا پیمان ده بریت هه ر ئه و به شه یه که له جیهانی هه ستیدا هه یه تی. جا لیکولینه وه ی ئیمه له ئاکار زیاتر مه به ستمانه تووشی سهر سوپمانیک بیت که یه که م جاره ده که وینه ناو ئه م پانتاییه وه، بۆه پشت به و یاده وه ربیانه نابه ستین دهریاری ئه م بابه ته ی هه مانه، ته نیا له و یادانه نه بیت که رایه ک، یان بۆچوونیک بۆ زیاتر رۆشکرده وه ی بابه ته که وه ربگرین.

له گه ل ئه مه شدا لیکولینه وه له ئاکار به جو رتیک یادکردنه وه ی کانتی فه یله سووفیشه، یادکردنه وه یه ک به مانای تووش هاتنی ئه و فه یله سووفه، چونکه به راستی که باسی ئاکار ده که یین و ده مانه ویت به رېگای ئه و باسه دا برۆین ئه وه ئیمه له و ریتته دا تووشی ئه و فه یله سووفه ده یین. به کومه کی خوئی هاوکاریمان دهکات،

بروین، چونکه فلهسهفه ریگه ی نییه بو تیگه یشتن هه تا ئیمه دهلیل بدوزینهوه و نیشانمان بدن، به لکو ئیمه دهکه وینه ناویهوه و هه مووشی پیکه وه سه رده رده هیتن و پیکه وه ش بزر دهن. ئه وه هه ولانه ش له ناو رۆشنییری دوا ی پاپهرین بو ساده و ئاسانکردنی فلهسهفه هه یه ئه وه یه ئه وه به پیزانه ناتوانن بگه نه فلهسهفه و په له شیانه بو ئه وی و دین فلهسهفه ده هیتنه لای خو یان. واته له جیاتنی ئه وه ی خو یان له گه ل فلهسهفه دا به کانگیر بکه نه وه، دین فلهسهفه له گه ل ئه وه ته نکه بیرکردنه وه یه ی خو یاندا ته با ده که نه وه.

جا به راستی بو تیگه یشتن له میتافیزیک ئیمه ده بیت ئه وه بلتین که بریتییه له (بوونی هه بوو- وجود الموجد)، ئه م رسته یه ده بیت سه ره تا بیرکردنه وه یه کی ره سه ن به ره هه می هیتنا بیت. که ئه ویش ئه وه یه له ناو ماده دا ئیمه جه وه هر بدوزینه وه که هه م پنتی یه که می خو لقانی ئه وه ماده وه یه یه، هه م ریگه ی تیگه یشتنه له وه ماده وه یه. واته فلهسهفه ی ماده ی خو ی له خویدا میتافیزیکه. دواتر کانت فلهسهفه ی تیوری جیا ده کاته وه و ناوی ده نیت (لۆژیک- منطق)، چونکه بو لیکۆلینه وه له فلهسهفه ی ئاکار ناکریت ئیمه به ته نیا لۆژیک بگرین و به س، چونکه لۆژیک هه یج به شیککی ئه زموونی ژیا نی واقیعی تیدا نییه و ئاکاریش خو ی له خویدا ئه زموون و ژیا نی واقیعییه. واته لیکۆلینه وه له ئاکار لیکۆلینه وه یه له ماده و که ره سه ته یه کی دیاریکرا و که هه یه، به لام هه رچی لۆژیکه تیورییه کی روو ته و ده کریت ئاکار پابه ندی بیت وه ک پیش دا وه ری هک، به لام ئاکار له جیهانی هه ستیدا رووی دا وه و چاوی له بنه ماکه یه تی که ئایا لیتی رازییه، یان نا. دواتر کانت فلهسهفه ی ماده ی بو دوو به ش جیا ده کاته وه، ئه وانیش فیزیک (سروشت) و ئاکارن. وابه سه کردنی فیزیک و ئاکار پیکه وه و ریز به ندرکردنیان له ژیر ناوی فلهسهفه ی ماده ی، بو ئه وه ده که رینه وه که چ ئاکار و چ فیزیک هه ردوو کیان به شیککی عه قلی تیدا یه له گه ل به شیککی واقیعی. واته فیزیک جه وه هر یکی عه قلی هه یه که خو لقان دوو یه تی و وه ک تیورییه ک سروشت ئه وه بنه مایه ته واو ده کات و خو ی به ره و کامل بوون ده بات. ئاکاریش به پیتی تیورییه کی عه قلی مرۆبی خو ی ده هاو یته ناو جیهانی هه ستییه وه و خو ی بنیاد ده نیت. جا لیکۆلینه وه له م فلهسهفه یه ئیمه ده باته به رده م دوو جوړ له میتافیزیک «به م چه شنه بیرۆکه ی دوو جوړ میتافیزیک له ئارادایه، یه که میان میتافیزیکای

سروشت و دوو میان میتافیزیکای ئاکارن. فیزیک دوو بابه ته ئه زموونی و عه قلی، ئاکاریش به هه مان شیوه» (۲)

واته بو لیکۆلینه وه له ئاکار و دامه زرانندی بنه مای با سه که مان ئیمه دوو لایه نی گرنگی ئاکارمان له به رده مه، لایه نیکیان ئه وه یه که ئه زموونییه و رۆژانه ئیمه هه لسه که وه ت ده که ین. لایه نی دووم عه قلییه و ئایا ئه وه هه لسه که وه تانه له چ بنه مایه ک که وه توونه ته وه. ئه وه ی لایه نی دووم که عه قلییه و تیورییه که که بنه ماکانی شاراوه ن، هه میشه وه ک جه وه هر و بنه ما مامه له ی له گه لدا ده کریت. لیکۆلینه وه له م تیورییه راستی لیکۆلینه وه یه کی فلهسهفه ییه و له فلهسهفه جیا ناکریتته وه، به لام لیکۆلینه وه له به شی ئه زموونی و ئه وه ی که له جیهانی هه ستیدا هه یه و دا پرانی له ئه م بنه مایه، یان لیکۆلینه وه یه کی سو سیۆلۆژییه، یان سایکۆلۆژییه، چونکه ئه وکاته ده بیت ئه وه هه لسه که وه ته هه لسه سه نگی نین به پیتی ده ور و به ر و کولتور و ئه وه واقیعی تیدا ئه نجام درا وه، به لام لیکۆلینه وه له هه مان هه لسه که وه ت ها و ته ریب به و تیوره عه قلییه لیکۆلینه وه یه که که ده مان با ته به رده م میتافیزیکای ئه وه ئاکاره و به ره و فلهسهفه یه کی پاک و ره سه ن ده رۆین به سه ر ئاکار و بنه ماکانی. بو لیکۆلینه وه ش له ئاکار ده بیت هه ر سه ره تا لایه نه ماده ی و ده رکه و تو وه که ی وه لا بنیین و به لای تیوری و بنه ماکانیدا روو و هر گێرین.

پتویسته لایه نی ئه زموونی له ئاکار جیا بکریتته وه بو ئه وه ی بزانی ت که مه عریفه ی بیگه رد له هه ردوو باره که دا چۆنه و له کام سه ره چا وه وه خو ی ده هینیت (۳). به م پرسیا ره ئیمه ریگه بو تیگه یشتن له ئاکار و بنه ماکانی خو ش ده که ین. فریدانی ئه م بنه مایه و ده سترتن ته نیا به لایه نی ئه زموونییه وه ئیمه له فلهسهفه دوور ده خاته وه و به ره و زانسته کانی تر ده رۆین، دوور که و تنه وه که له فلهسهفه ش راستی دوور که و تنه وه یه له میتافیزیک و دوور که و تنه وه یه له بوونی هه بوو. هه ر بو یه کانت دواتر ته واو خو ی یه کلا ده کاته وه و ده لیت:

«ئایا با شتر نییه که فلهسهفه یه کی ئاکار گه لاله بکریت و له هه موو لایه نیکی ئه زموونی و واقیعی پاک بکریتته وه و بژار بکریت» (۴) لیره دا ئیمه نامانه ویت که له به های زانسته کانی تر که م بکه یته وه نه خیر! به لام ها ورا له گه ل (کانت) دا جیا کردنه وه یه ک هه یه که ئه ویش ئه وه یه زانستی کۆمه لناسی و ده رووناسی، به شی

ئەزمونى ئەو كارە وەر دەگرن، بەلام ھەرچى فەلسەفەيە قوولتەرە و لايەنى تىۋرى و عەقل وەر دەگرتت. دەرووناسى دېتەوہ ناو مرۆف، بەلام بەپىتى واقىع ئەو يادەوہ رىبە دەخوئىتتەوہ و ھەلاوگىرى دەكات. ھەربۆيە بەپى بوونى ميتافىزىكاي ئاكار ھىچ مومكىن نىبە، لىكۆلئىنەوہ يەكى فەلسەفى دەربارەى ئاكار بنىاد نېين. «دەبىت ميتافىزىكاي ئاكار جەو ھەرەكەى و بىستى عەقل بىت نەك كردار و ھەزەكانى مرۆف كە بەگشتى لە ساىكۆلۆژىياوہ دەكەونەوہ بكات بە كەرەستەى لىكۆلئىنەوہ» (۵).

واتە لىرەدا كانت ئەو ھش جىيادەكاتەوہ كە ھەموو ھەلسوكەوتىكى مرۆف ئاكار نىبە و دەبىت بنەماو سەرچاوەى ئەو كردارە دىارى بکەين، ئىنجا بەرەو ئاكار بۆين. ئىستا با پرسىار بکەين ئاكار چىبە؟ ئايا ئەوہى كردارىك دەكات بە ئاكار چىبە؟ بەچى كردارىك ئاكارە و بەچى ئاكار نىبە؟ ئەمە ئەو پرسىارەيە كە بە درىژاي ئەم باسە خۆى ھەلدەگرتت و ھەمىشە ئەم باسە ئاراستە دەكات بۆگەيشتن بە وىستگەكانى خۆى. ديارە ئىمە لە سەرەتادا كردارمان بۆ دووبەش جىياكردەوہ، ئەوانىش لايەنى ھەستى و لايەنى عەقلەين. واتە تىۋرە و كردار، كردارەكە ئەوہى كە ئىتر دەردەكەوتت و ھەك ھەلوئىست، يان كردارىك خۆى نمايش دەكات، تىۋرەكە ئەوہى كە ھەك بنەما و ئەندازەگىرى كردارەكە ئاراستە دەكات، واتە لىرەدا شتىك ھەيە چنگمان دەكەوتت ئەو ھىش ئەمەيە ھەموو كردارىك بنەمايەكى ھەيە. ھەك ئەو گوتەيەى ھىراكلىتس كە دەلئىت «ھىچ شتىك لە نەبووہوہ نايەتە بوون» واتە كە نىبە ناتوانىت نە خۆى نە شتىكى تىرش بەپىتى، لىرەدا كردارەكانى مرۆف بەپى بنەما و ھەر لەخۆوہ نېن، سەرەتا بىرکردنەوہ يەك، پىششىنەيەك، تىۋرىبەك ھەيە، ئەوجا ئەو كردارە لە داىك دەبىت. بۆ تىگەيشتن لە ئاكار، ئەوہ دەبىت بنەمايەكى عەقلى رووت ھەبىت ھەتا ئاكار بىتتە ئاراوہ، يان ئاكار ھەبىت. وابەستەكردنى ئاكار بەخودى عەقلەوہ، لە تىگەيشتن لە عەقلەوہ ھاتوہ، چونكە عەقل خۆى لە خۆيدا تىۋرىبەكى رووت و ئەندازەگىرىبەكى ھەمەكەيە، كە بەگشتى مرۆف ئاراستە دەكات و بەرەو كامىل بوونى دەبات، ھەر لىرەدا ئاكارىش ھەك دەرکەوتتە و عەينى بوونەوہى ئەم تىۋرىبە لەواقىعدا بە دەرپىنى ئەو بنەمايە كە نە لاسايىكردنەوہ يە و نە چاوپىكردنە، خۆى دەكاتە ئاكار و ھەك ئاكارىكى عەقلى خۆى بەسەر كردارەكانى

دىكەدا دەسەپتىت.

«ئەنبا لەو بىرۆكەوہ دەزانىت كە عەقل ھەك بنەما و ئەندازەگىرىبەك پىش ئاكار دەكەوتت كە بە چەمك و بۆچوونى وىستى ئازادەوہ بەستراوہتەوہ. لاسايىكردنەوہ بەھىچ جۆرىك ئاكار نىبە» (۶).

واتە ئىمە سەرەتا بەرچا و روونىبەك ھەيە كە دەبىت جىگىرى بکەين، ئەو ھىش ئەوہى بە ئاكار بنەمايەكى عەقلە. واتە عەقل لە عەينى بوونەوہى خۆيدا لەناو ئاكاردا، ئاكارىك دېتە ئاراوہ كە بنەمايەكى عەقلى و ميتافىزىكى ھەيە. لىرەدا دەبىت ئەوہ بزائىن كە ئىمە كاتىك ناوى ئاكار دەبەين، ئەوہ راستى ناوى عەقلمان ھىناوہ و دەشمانەوتت ئەم دەرپچەيە پتر والا بکەين كە تەواو بە ژيانى رۆژانەمانەوہ بەستراوہتەوہ. ئەگەر لۆژىك بەوہى تىۋرىبە و دانابەزىتتە سەر واقىع، بۆيە مرۆف لىي بىت تاقەتە و بەرەو پىرى ناچىت، ئەوہ ئاكار و فەلسەفەى ئاكار تەواو بەژيانى رۆژانەمانەوہ بەستراوہتەوہ، چونكە بەشىكى ئەزمونى و واقىعەيە. جا بە راستى زۆر گرنگە مرۆف ئەگەر رۆژتىك بىرارىك بدات لەناو خۆيدا كە تەواو سەرنج بداتە خۆى و بەردەوام ھەك چاودىرىك بەسەر خۆيەوہ ئەو پرسىارە بكات: ئايا ئەو كردارەى من كردم لەسەر چ بنەمايەك بوو، بۆ بەدەست خستنى سوود و قازانچ بوو، يان بۆ خۆ دەرخستن بوو، يان بۆچى؟ سەرنجدان لەو بنەمايە سەرەتايەكى گرنگە بۆ تىگەيشتن لە ميتافىزىكاي ئاكار كە ئەم باسە ئەم ئومىدەى ھەك خەونىك لە خۆيدا ھەلگرتوہ كە پىن بەپى لەگەلئىدا دەروين بۆ تىرمان لە فەلسەفەى ئاكار.

۲- بەدەنگەوہ چوونى عەقل و لە بنەمايەكەمى ئاكار

ئىمە لە سەرەتادا بنەمايەكەمىنى ئاكارمان بۆ خودى عەقل گەراندەوہ كە عەقل ھەك ئەندازەگىرىبەك دەبىتتە رىنمايى ئاكار و ئاكار ھەك كردارىك دەخاتەوہ، لىرەدا ئىمە لەناو مرۆفدا كار دەكەين و دەمانەوتت بچىنە ناو تەواوى بىرکردنەوہى مرۆفەوہ، كاتىك مرۆف دەكەوتتە بەردەم واقىعەيىكى ھەك دەبىت بىرارى بدات. واتە لە كاتى ئەوہى مرۆفە كە ناچارە خۆى لەسەر واقىعەيىك و بابەتىك يەك لا بكاتەوہ، دەكەوتتە بەردەم دوو ھىزى جىياوازەوہ. ھىزى يەكەمىيان عەقلە و ناوہكەيە. ھىزى دووہمىيان كۆمەلگەيە و دەرەكەيە. ئەوہى ھىزى يەكەمە سەرەتا لە ناو مرۆفەكەدا دەست بە دەرکەوتن دەكات و

وهک پۆشناییهک و بیرکردنهوهیهکی رهسهن زانیاری تهواوی جهوههری ئهوه واقیعه دههاته مرۆقه که دهبارهی خۆی و ئهوه بابتهش، واته لیتهدا عهقل ئهاندازهگیری ئهوه واقیعه روون دهکاتهوه، کۆمه لگهش وهک هیزیکێ ئاراستهکهر لهناو مرۆقه کهدا سوود و قازانج و ئامانج و دهووبهیری ئهوه واقیعه بۆ مرۆقه که پۆشن دهکاتهوه. لیتهدا مرۆف دهکوهیته ناو لایهنگیرییهوه، واته دهبیته یهکیان قبول بکات و یهکیان وهلا بنیته. له قبولکردن و بهدهمهوهچوونی عهقلدا مرۆقه که به تهنیا ئهوهی لا مه بهسته که عهقل له خۆی رازی بکات، بهم به دهنگهوه چوونهش ئاکار دیتته ئاراوه، بهلام بهدهنگهوه چوون بۆ هیزی دووم ئهوه دوورکهوتنهوهیه له عهقل و ئاکار نایهته ئاراوه. واته لهنیوان عهقل و واقیعهدا مرۆف هیه و لهنیوان مرۆف و عهقل و واقیعهدا لایهنگیری و بهدهنگهوه چوون هیه. کانت ئهه لایهنگیری و بهدهنگهوه چوونه به (ویستی چاکه) ناو دهبات و به پنتی سههرکی ئاکاری دهزانیت، واته کانت ئهه بهدهنگهوه چوون و ههلبژاردنی عهقله به جهوههری ههموو کاریک دادهنیت ههتا ئهوه بارهی دهلیت:

«تیگه بشتن، زیرهکی، حوکمدان و بههرهکانی تری عهقل و گیان و ئازایهتی و بریاردان و سووربوون لهسهه ئاواتهکان وهک سیفه تهکانی مرۆف، ئهمانه ههموویان بهی هیج ئهگهریک چاک و باشن، بهلام دهشکرئ بینه مایهی ژبان و بهدکاری ئهگهر ئهوه مه بهستهی ئهه بههرانه دهخاتهوه ویستی چاکه نهبیته» (۷).

واته ئهگهر هاتو ههموو ئهه شتانهی که له دیزه مانهوه ههموو خه لک به مایهی خۆشی و به چاکی دهزانن. روون ببنهوه لهوهی خۆیان نه دهنه دهست عهقل، ئهوه مرۆف بهرهو زیان و بهدکاری و لووت بهرزی دهبن و له بهخته وههری راسته قینه دووری دهخه نهوه، واته دهبیته ههموو خواست و ئاوات و بههره و ئارهزووهکانی مرۆف له گه ل ههموو کردارهکانی خۆیان بدهنه دهست عهقل و ئهوه ههلبێترین که عهقل داوای دهکات. واته لهسهه تادا پیش روودانی ههر کاریک مرۆف دهبیته ویستی وهها بیته که ئهوه کارهی ئهوه دهیکات له گه ل عهقلدا یهکانگیریبتهوه. ئیتر له گه ل ئهه بنه مایه دا، کاره که رهسهنی و مانای خۆی دهپاریزیت. خۆ ئهگهر هاتو کاره کهش نه توانا بههزی واقیعیکی ناله بار ئه نجام بدریت، یان نه بوونی زه مینه یهک بۆ ده رکه وتنی ئاکار، ئهوه ئهه ئاکاره لهناو مرۆفدا ههروهک گه وهه ریک

دهدره وشیتتهوه و مانای خۆی له دهست نادات (۸).

«ویستی چاکه بهوه چاکه یه که بهدی دههینیت و بهوهش نییه که بگات به ئامانجیکێ دیاریکراو و بهسوود، به لکو بههزی بهدهمهوه چوونهوه چاکه، واته له خۆیدا چاکه و بهی ئهوهی به شتی دیکه بهراورد بکریت» (۹).

له راستیدا ئاکار بهوهی که خۆی له گه ل خودی عهقلدا تهبا دهکاتهوه، ئه رکه کهی دهگۆریت و له مه دوور دهکه ویتهوه مه بهستیکی هه بیته. واته ئاکار کاتیکی له دایک دهبیته بۆ ئهوه نییه که ئهوه مرۆفه کاتیکی ئهوه ئاکاره ی لی روودادات، ئهوه مه بهستی بهوه هه بیته، که لهناو کۆمه لگه دا ده رکه ویت، یان بهیوت ئامانجیکێ پیش وهختهی خۆی بهییتتهدی، به لکو ئهوه مرۆفه ئهوه کاره دکات، چونکه له خۆیدا چاکه و چاوه پری هیج سوود و قازانجیک ناکات، بگره چاوه پری ئه نجامه کهشی ناکات، که ئایا ئهوه ئاکاره ی لهسهه خراب دهکوهیتهوه، یان نا، چونکه مادام ئهه ئاکاره بهیپی هیزی عهقل رووی داوه و روودادات. ئهوه مرۆفه که بهدهنگییهوه دهچیت و سهیری ئامانج و ئه نجامه کهی ناکات، چونکه بهراستی بهخته وههری راسته قینه لهویدا یه که مرۆف کاریک بکات که له خودی خۆیهوه کهوتیبتهوه و وهک ئه رکیکی سه رشان ئه نجامی بدات. ئه رکه به مانای ئهوه نا که دوایی به رانه بهر به خه لک و به یاسای ولات به رپر سیار ده بیته. نه خیر! به لکو ئه رکیکه که بهخته وههری ئهوه کهسه بهو کارهوه بهستراوتهوه، واته کهسه که له جهوههردا بۆ خۆی ئهوه کاره ئه نجام دهات، ئهگهرچی دوایی به خیری من، یان کۆمه لگهش بکه ویتهوه. واته خۆیه خو و لهناو خۆیدا ئهوه کاره ئه نجام دهات. لیتهوهیه که بههای ئهه ئاکاره لهناو خۆیا یه تی و هیج هیزیکێ دهره کی ناتوانیت بههای کهم، یان زیاد بکات. «بهه باره وا دهره که ویت که ویستی چاکه مه رچی هاتنه دی بهخته وهرییه که که شایستهی مرۆفه» (۱۰).

وهدهست هاتنی بهخته وههری له ئاکاردا راستی له کردنه که یه تی، نهک له ئه نجامه کهی، واته ئاکار بهوهی که لهناو مرۆفدا دهره که ویت، بهخته وههری دهخاتهوه که دهره که ویت، واته بهخته وهرییه که له دهره که وتنه که دایه، نهک لهو سوود و قازانجی که به دهستی دهینتی، یان لهو سه رکه وتنه ی که فه راهمی دکات.

له راستیدا ویستی چاکه، ده توانین بلین ئهوه یه که مرۆف بهیپی ئایدیالی چاکه بجو لیتتهوه ههتا چاکه وهک

ناکار بکه ویتته وه، واته ئەگەر مەرجی ناکار بەختە وەری بییت، ئەو ناکریت بەختە وەری چاکە نەبییت. واته چاکه له خۆیدا بەختە وەریبیه، ئەو هیه که عه قلی مرۆف داوای دهکات و پهسهندی دهکات. کانت بۆیه به ویست گوزارشتی لئ دهکات، چونکه زۆرجار مرۆف دهیه ویت، یان مرۆف به دهنگه وه چوونی ده بییت بۆ عه قلی، به لام ئەم ویستنه نابیتته کردار، به لام ده بیته ناکار. واته ناکار مەرج نییه کردار بییت، به لکو ویستن و هه لبار دانه که یه. ئیتر کاره کهش روونه دات، ئەو وه ویست و ئیختیاره ناکاره.

که واته ناکار دوو قوناعی هه یه. قوناعی ناو مرۆف که له ناو مرۆف دا رووده دات و وهک خۆزگه و ئاره زوو دهرده که ویت. قوناعی دهره وهی مرۆف که ناکار فیزیکیبانه دهرده که ویت. هه ر ئەم بنه ما و تیوره شه وا له کانت دهکات بیکاته بنه مای یه که مین ناکار. که ده کریت هه موو ئەو شتانه ی باشن و چاکن، به لام له حالیکدا که خۆیان بچ بهری دهکن له وهی عه قلی نه بن، ده بنه مایه ی خراپه و زیان. ئەگەرچی له واقع و له رووکاری دهره وه یاندا وا دهر بکه ون که باشیشن، چونکه باشی و چاکي ناکار له چۆنایه تییه که یدا نییه، به لکو له جه وهه ر و بنه ما که یه تی. لیره دا وا باشه که ویستی چاکه که میک روشتنر بکه ی نه وه. ئیمه باسی ئەوه مان کرد که مرۆف کاتیک ده که ویتته به رده م ئەوهی بریاریک بدات ئەوه دوو هیتز دهره ی دده دن، ئەوانیش عه قلی و کۆمه لگه یه. کاتیک عه قلی وهک پاله په ستۆیه کی ناوه کی پال به مرۆقه وه دهنیت کاتیک ئەم مرۆقه قبوولی ئەم پاله په ستۆیه ی کرد، ئەوه ویستی چاکه ی له و بریاره دا هه یه، به لام هاتنی ئەم عه قله به ویست و ئیراده ی مرۆف نییه، به لکو عه قلی خۆی سه روه ری خۆیه تی له وهی چ کاتیک و له چ شوینیک و چۆن و چه نده دیت. مرۆقه که دواتر که سهیری خۆی دهکاته وه خۆشی به رانه ر به خۆی ده که ویتته ناو سه رسورمانه وه، چونکه ئەم ناکاره یه که مین جاره که دهرده که ویت و پیشتر نه بووه.

واته ویست لیره دا ته نیا قبوولکردن و هه لبار دانی عه قله که یه نهک ئیراده که، یان ویسته که ناکاره کی خولقاند بیت نه خپیر! مرۆف ناتوانیت هه ر کاتیک ویستی ناکار بنوینیت، به لکو خۆی وهک دهره وه یه که یتگی دابه زینی عه قله بۆ ناو واقع، به لام له ویدا مرۆف خاوه ن ویست و ئیراده یه، که ئایا کام هیتز قبوولی دهکات. ئایا هیتزی عه قلی، یان هیتزی کۆمه لگه قبوولی دهکات. له م

خاله دا مرۆف ویست و ئیراده ی هه یه، ئەوه له لایه ک، له لایه کی تره وه، کاتیک مرۆف دهگاته ئەوهی بهخته وه ری ناکار بدۆزیتته وه، ئەوه ئیتر ئیراده ی جار دوای جار به هیتز ده بییت بۆ ئەوهی ناکار یانه هه لسوکه وت بکات، تا دهگاته پله یه ک که ویست و هاتنی عه قلی له ناویدا ده بنه یه ک و ئەو نیوانه نامینیت، که مرۆقه که تووشی وهستان و دوودلی دهکات. لیره دا هه ر مرۆقه، که به راستی دهگاته بهخته وه ری و خۆش ده ژیت، چونکه دلێ خۆی له خۆی رازی دهکات. نهک دلێ کۆمه لگه و ئەوهی دیکه.

۳- که رهسته ی ناکار

له بهر ئەنجامی باسی پیشوودا ئەوه مان به رجاوخت که جه وهه ری ناکار خودی عه قلی خۆیه تی که مرۆف ده یه ویت ویستی خۆی بخاته ژیر ویستی عه قله وه. لیره دا که ناکار رووده دات ئەوه تیوره یی عه قلی ده ست به دهر که وتن دهکات. لیره دا ناکار خۆی له خۆیدا کردنی عه قله له ژبانی ئەزموونی و روژانه دا. واته ناکار به خودی عه قلی خۆی یه کسان ده بییت، چونکه زۆرجار ناکار وهک کردار دهرناکه ویت، یان ناکار خۆی جه وهه ره که ی رایده گریت، واته ناکار تیتی ناکار، بنه ما و جه وهه ره، نهک ئەو چۆنایه تییه ی که دهرده که ویت. گرنگی و به های ناکار ییش وهک پیشتر گوتمان جه وهه ره که یه تی (عه قلی)، نهک دهرکه وته که ی، چونکه ناکار له جه وهه ردا خۆنمایش کردنی عه قله و ناکار ییش به عه قلی بی گهر د ده بیته ناکار. جا راستی ئەم ناکاره له گه ل خودی عه قله یه کسان ده بیته وه. مادام ناکار خۆی تیوره یه کی هه مه کییه و وهک کاتیگۆرییه کی ئەبستراکت هه یه، ئەوه بۆ دهر که وتن پیویستی به که رهسته ی تایبه ت هه یه، جا که رهسته ی ناکار ییش دابه ش ده بییت. به شتیکی پیوه ندی به ژبانی روژانه و ئەزموونی ژبانه وه هه یه وهک هه لسوکه وت کردن و گوته.

واته له ژبانی روژانه دا مرۆف گوته کانی له گه ل کرداره کانیدا ده بنه هه لویتست. بۆ گوته کان که ده بنه بار به سه ر مرۆقه وه، ئەم گوته نه کاتیک ده بنه ناکار که وهک یاسایه کی هه مه کی خۆیان به یان دهکن و توانای به شه کی بوونه وه یان له زه مینه ی جیا وازدا هه یه و خۆشیان به پیتی یاسایه کی هه مه کی دینه ئاره وه. هه رچی کردار ییشه وهک ناکار دهرده که ون، چونکه به کاره کی کردنی خودی تیوره ی عه قله له واقعدا، ئەم دوو که رهسته یه، یه کیان زمانی قسه کردنه و ئەوهی دیشیان کرداره کانی روژانه ی مرۆقه.

بکهن و دلپان بۆیه کتر والا بکهن، واته کۆمه لگه ی ئه وروپا له رینگه ی ئه م گشتانده وه سنوور بۆ مرۆف داده نیت و قالبه ندی ده کات. ئه مه وه ک نمونه یه ک بۆ لایه نه نیگه تیقه که ی ئه م بیره، وه ک نمونه یه کی پۆزه تیغیش کاتیک وازانراوه که پاره دان به هه ژاران چۆنایه تیبه که که له کۆمه لگه ی ئیمه دا ئه وپه ری چاکه و پیاوه تیبه، ئیدی به گشتی بوونه وه ی ئه م چۆنایه تیبه سوالتکه ر (ده رۆزه که ر) فیلتیک هه یه ئه نجامی ده دات، ئه ویش ئه وه یه که سه کان تووشی باریکی شه رم ده کات، هه تا پاره یان لئ بستیتنی، یان که سی پارده ر ئه م چۆنایه تیبه ده بات و نوبانگی خۆی پین گه وه ره ده کات، کۆمه لگه ش چاکه سنووربه ند ده کات و ناهیلت مرۆف نازاد بیت له وه ی چۆن چاکه ئه نجام بدات، به لام بۆ که سی دووم که:

* فه یله سووفه: له راستیدا فه یله سووف به چۆنایه تی و که ره سته هه لئاخه له تی و به رده وام له ناو ئه و چۆنایه تیبه دا به شوین بنه ما و پنتی یه که می ئه و کاره دا ده گه رپیت و پرسیار له چیه تی ئه و کاره ده کات. هه روه ها فه یله سووف هه رگیز چۆنایه تی په لکیشی ناکات نایه ستیتنی.

«له هه موو ئه مه ش گرنگتر ئه وه یه فه یله سووف به هیوای گه یشتن به دلنیا ییه وه یه که بیجگه له بنه ما و جه وه ر ه یچی دیکه ی نبیه» (۱۱)

واته فه یله سووف له چۆنایه تیبه کان روو وه رده گه رپیت و شوین تیوره کان ده که ویت تا له رینگه ی ئه م بنه مایه وه به رچا ورونی بۆ خۆی و بۆ به رانه ره که ی فه راهه م بکات. لیره دایه فه یله سووف هه میسه وه ک دانا ده رده که ویت و شته کان هه ست پین ده کات و ده ناسیتته وه، چونکه ئه و به رۆشنا ییه ک شته کان ده خوینیتته وه که جیگه ی گومان و دوو دلئ نین. ئه مه له لایه ک، له لایه کی دیکه وه فه یله سووف هه ولئ دۆزینه وه ی هه مه که یه تی ئه و ئا کاره ده دات. واته ئا کاره که ده بیت هه مه کی بیت هه تا توانای عه ینی بوونه وه ی خۆی له ده ست نه دات، چونکه ئه گه ر هاتو ئا کار به یاسای هه مه کی نه که وته وه، ئه وه ئه و ئا کاره ره سه ن نییه و تیکه له به سه ز و ئاره زوو و هه وه س، بۆیه راستی فه یله سووف له پیناوی دۆزینه وه ی بنه ما یه که مینه کان بژاری ئا کار ده کات.

«به لام عه قل ناچارم ده کات. که ئه م یاسایه به به رز رابگرم ئه وه یه ده بیت فه یله سووف لئی بکۆلیتته وه» (۱۲)
فه یله سووف له به رانه ر ئا کاردا هه میسه میتا فیزیکانه

له پیناوی دۆزینه وه ی یاسایه کی هه مه کیدا ده روانیتته ئا کار و به شه تیوری و عه قل ییه که ی له به رچا وده گه ریت، چونکه فه یله سووف خۆی به شته سنووردار و به ش به شه کانه وه سه رقان ناکات، به لکو هه میسه له گه ل شته بی پایان و هه مه که یه کاندایه مامه له ده کات، بۆ دۆزینه وه ی خودی عه قل و ناسینه وه ی ئا کار. دواتریش نه چوونه ژیر باری لاسایه کردنه وه و چا ولتیکردنی ئه و چۆنایه تیبه که کۆمه لگه وه ک پرۆسه یه ک ئه نجامی ده دات، به لام فه یله سووف نه ک هه ر ته سلیمی ناییت، به لکو ته واو هه لا وگه یی ده کات، هه تا بنه ما که بزانییت. واته فه یله سووف ئا کاره که ی له پیناوی خۆیدا ده ویت، به لام کۆمه لگه چۆنایه تیبه که ی ده ویت له پیناوی ئه وه ی تاکه کان گه یتر بکات و وایان لئ بکات له به ر یه کتر و له به ر نوبانگی خۆیان ئه و کاره بکه ن، چونکه ئه و چۆنایه تیبه پشتر جیگه ی چه پله بووه، به مه ش فه یله سووف و کۆمه لگه هه میسه ده که ونه به رانه ر یه ک که زۆر جار کۆمه لگه له سه ر ئه م کاره تر سنا که ی فه یله سووفی تیرۆر کردوه.

۵- ده رکه وتنی ئا کار

هه ر به وه دا ئا کار ته عبیر له عه قل ده کات و له دوو شتوازی جیا وازدا ده رده که وئ، ئه وه ئیمه ده بیت له سه ره تا دا ئه م دوو شتوازی له یه کتر جیا بکه پنه وه. له راستیدا ئا کار کاتیک ده رده که ویت ئه وه راسته وخۆ ده که ویتته به رده م کۆمه لیک له ئا کاری دیکه و رووبه رووی ده ور به ری خۆی ده بیتته وه، جا ئا کار بۆ ده رکه وتن هه روه ک توخمیکه عه قلئ پیوستی به که ره سته و چۆنایه تی هه یه، چونکه خۆی له بنه رته دا سه ر به عه قلئ و توخمیکه په تیبه و بۆ عه ینی بوونه وه ی پیوستی به جه سته یه ک هه یه هه تا ده رکه ویت. له ساتی ده رکه وتنیشیدا دوو باری جیا وازی هه یه ئه وانیش باری فیزیکی و باری ناوه کی، هه رچی باری فیزیکیه ئه ویش دوو باره:

۱-۵) ئا کاری کاره کی

لیره دا ئا کار ته واو به ژبانی مرۆقه وه به نده و مرۆف له ژبانی رۆژانه ی خۆیدا ده ینوینیت. هه روه ک ناردنی پزیشک له لایه ن سه لاهه دینه وه بۆ سه رکرده ی کرستیبه انه خاچه رسته کان، یان که هیرش ده کاته سه ر گوندیک و ئه و گونده ژتیک له کاتی مندا ل بووندا یه، کاتیک

پیره ژنیتیک ده چیتته لای سه لاهه ددین و داوای لی دهکات و سه لاهه دینیش نه و هیرشه راده گرت. له راستیدا ئەم کاره ی سه لاهه دین کاریکه که ته و او ئاکارییه و به پیتی بنه مای عه قیل رووی داوه.

ئه گهر ئیمه بۆ نمونه بگه رپین نه وه له میژووی خو ماندا وهک گه لی کورد زۆر نمونه مان به رچاو ده که ویت، که به پیتی ئەم بنه مایه له ناو سه رکرده و سیاسییه کانی کورددا روویان داوه و ئاکار ئاماده یی تییاندا هه بووه.

له سیداره دانی قازی و خو به خشین به وه ی که قازی محمه مد کردی، یه کیکه له و رووداوه ئاکارییه نه ی، که به داخه وه هیچ شتیکی که متر نییه له مردنه که ی فه یله سووفی یۆزانی سوکرات، به لام ئیمه وهک کورد تانیستا لیکۆله ری و امان نه بووه که میژوو نه گیتته وه، به لکو بنه ماکانی نه و رووداوه میژوو ییانه راقه بکات و ئاشکرایان بکات. قوربانیدانی قازی محمه مد به جهسته ی خو ی له پیناوی روحي نه ته ودها، یه کیکه له کرده ئاکارییه کان که کانتی فه یله سووف وهک تیۆره باسی لیۆه دهکات واته قازی محمه مد به کرده نی کردنی نه و تیۆره ی (کانت) له خویدا، که ده بیته ئەم رووداوه زۆر ورد لیی پروانین، به لام بۆ مه لا مسته فا بارزانی ئاکار له ویدایه که خو ی ته سلیم نه کات. واته خو ته سلیم نه کردنی مه لا مسته فا به سه ربارزانی ئیران ئاکاره و خو ته سلیم کردنی قازی محمه مدیش به ئیران ئاکاره. واته نه گهر هاتو جیگه یان گۆر ابا، نه وه هیه چیان ئاکارییه نه ده جوولانه وه، قازی محمه مد روحي نه ته وه یهک رزگار دهکات به مردنی جهسته ی خو ی، مه لا مسته فاش به خو ته سلیم نه کردنی نه و روحو هه لده گرت و ئاگری شو رشیکی دی پی خو ش دهکات، جیگه ی خو به تی لیۆه دا ئیمه بۆ ئاکاری کاره کی که سییک درپژی بکه ینه وه و کۆمه لیک نمونه ی زیندووی ناو گه له که مان وه ر بگرین، چونکه ئاکاری کاره کی ته و او به ژبانی رۆژانه مانه وه به نده، بۆ زیاتر والا بوون و راقه کردنی تیۆره که.

(۱-۵/۱): شیخ محمودی نه مر وهک بهرجهسته کاری ئاکاری کاره کی

لیۆه دا یه کیک له و نامانه ی شیخ به دیار ده خه ین که ئاراسته ی (کۆمه له ی نه ته وه کان) ی کردووه و له گو قاری (بازیک نیکتین) (۱۳) که به فه ره نسی له سالی (۱۹۵۰) دا بلا وکرا وه ته وه.

دیاره ئەم نامه یه نه گهرچی بۆ خو ی زمانه، به لام ئەم

نامه یه ته و او به ئاکار و کرداری شیخه وه به نده له به رانه ر جیهان و گه لانی دنیادا، واته کرداری شیخ بووه به رانه ر به جیهان، که چۆن شیخ به م بنه ما ئاکارییه نه و کرداره ی له به رانه ر (کۆمه له ی نه ته وه کان) دا نواندووه، دیاره ئیمه ناتوانین هه موو نامه که بنووسینه وه و له ژیر رۆشنایی ئەم تیۆره دا شی بکه ینه وه، به لام به ته نیا یهک پارچه ی لی وه رده گرین و هه ول دده یین له ژیر روانینی (کانت) دا رمانی بۆ بکه یین، که چۆن شیخ له ئاراسته ی نامه که دا ده گه ریتته وه ناو خو ی و قسه ی دلی خو ی به رووی جیهاندا ده درکیتنی. شیخ له م هه لویتسه یدا ئاگای له وه نییه که ئایا ئەم هه لویتسه به دلی (کۆمه له ی نه ته وه کان) ه، یان نا! واته نه وه ی شیخ په پره یی دهکات نه وه یه که دلی ده یه ویت، نهک نه وه یه که (کۆمه له ی نه ته وه کان) ده یه ویت، شیخ له به شتیکی ناوه که یدا ده لیت: «ئیمه داوای نه وه ناکه یین حاکم و زالمی هیچ میلله تیک بین، یان چاومان له خاک و ولاتی هیچ گه لیک بیت، به لام رازیش نابین که س حوکمان به سه ردا بکات و فه رمانمان به سه ردا رابوێتی. ئیمه ته نیا حوکم و سه رۆکایه تی و فه رمانداریی خو مان نه و» (۱۴).

دیاره شیخ لیۆه دا له به رده م هه موو جیهاندا ده وه ستیت و ته عبیر له یاسایه کی هه مه کی دهکات ده رباره ی خو ی و گه له که ی، واته شیخ کاتیک دیت دلی (عه قیل) ی خو ی رازی دهکات له خو ی و گوزارشت له و شته دهکات که دلی پیتی ئارام ده بیته وه، نه وه له هه مان کاتیشدا گوزارشت له گوتاریکی نه ته وه یی و به کۆمه ل دهکات. واته کاتیک شیخ دلی خو ی رازی دهکات، نه وه دلی میلله تیش له خو ی رازی دهکات، واته ته عبیر له شتیکی هه مه کی دهکات که به سه ر هه ریه ک له تاکه کانی گه لدا ده چه سپیت و خه می هه موو گه لی کورده نهک بۆ ته وکات، به لکو بۆ ته وای ژبانی به درپژایی مانی له سه ر زه ویدا، واته شیخ به م ده رپرنه له شته هه مه کییه کانی روحي نه ته وه، گه وره ده بیته و وهک مه لیک ده رده که ویت، نهک به هه لیژاردن و به ده زگای راگه یانندن خو ی گه وره بکات، چونکه گه وره یی مرۆف له ویدایه که عه قیل گه واهی بۆ ده دات، نهک خه لک. ئەم هه لویتسه که خو ی له و یاسا هه مه کییه دا ده بینیتته وه که ده لیت (نه کۆیله تی که س قبوول ده که م بۆ خو م و نه ده شیمه کۆیله ی که س)، ئەم یاسا هه مه کییه به وه ده بیته، به یاسایه کی عه قیلی ناوه کی رووت که توانای عه ینی بوونه وه ی هه یه، له هه موو باره به شه کی و واقیعه جیا جیاکاندا. نه گهر ته ماشای ته وای شو رشی

کورد بکهین له پېش شیخ و دواى شیخ، هه مووی بو ئهوه بووه که نه زولم بکهین به سهر که سدا و نه که سیش بیته زالم به سه زماندا، واته دنيا با لیمان گهریت نازادانه له ناو مالى خو ماندا خو مان حاکمی خو مان بین. ئهوهی ئه م هه لوتیسته به شیخ دهرده بریت راستی ئهوه نییه شیخ ئه م رسته یه ی له کتیبیکدا، یان له فه لسه فه یه کدا وه رگرتبیت و لیته دا دینابیت، نه خیرا، ئهوهی له پشت ئه م رسته یه وه هه یه، ئه وه خه مه قول و چوونه ناوه کییه ی شیخه، به ناو عه قلی خویدا، له ویدا دهیدوزیتته وه که دلای خووی و میلله ته که ی چی دهویت. له م نامه یه دا شیخ سازش له سهر ئه وه ناکات، که پاره، یان سامان، یان شتیکى دنیایی دهسته بهر بکه ن بو خووی و گه له که ی، به لکو ئه و داواى ئه وه دهکات خووی حاکمی خووی بیت. ئیدی گرنگ نییه پاشا بیت، یان گه دا. ئه م هه لوتیسته شی له کاردانه وهی ئه وه دایه. که گه لان ئه وسا به گومانه وه سه یری خه باتی چه کداری شیخیان کردوه. شیخیش به م هه لوتیسته قسه ی دلای خوینی بو تاشکرا دهکات و دلای میلله ته که شی به یان دهکات. ئه م هه لوتیسته ئاکارییه نه ی شیخ له ئاکاری کاره کی خووی دهنویت و له گه ل ئه و تیوره ی (کانت) دا تیک دیتته وه، که ئیمه چۆن عه قل دهربرین بو ئه وهی ئه و دهربرینه وه ک یاسایه کی هه مه کی دهرکه ویت. دیاره ئه م داوايه له هیچ سه رده م و شوینیکدا کۆن نابیت، چونکه شتیکى عه قلییه و سروشتی عه قلیش وه هایه که رابردو و ناینده ی نییه و نابیتته میژوو، ئه گه رچی به داخه وه ئه مرۆ ئه وه نده ی هه ولی به میژوو کردنی شیخ دهریت، ئه وه نده هه ول له نارادا نییه، که یاسا هه مه کییه کانی ناو گوته و کاره کانی شیخ بدوزیتته وه بو له دایک بوونی تیوره یی ئاکار و فه لسه فه یه کی ئاکار. که کوردانه له عه قل له ناو کایه ی ئاکاری کاره کی و گوته یدا دهرپرابیت.

(۲-۵) ناکاری گوتیهی

گوته وه ک کرده یه ک له ژبانی رۆژانه ماندا باجیکى گه وری له سه ره و راسته و دهرپری ناوه وهی مرۆقه. جا گوته هه یه به پیتی ویستی چاکه نابه ته گو و پېش کردن که سه که، سه یری دهرروبه ر و واقیعه که دهکات که ئایا ئه و گوته یه به زبانی ته واو ده بیت، یان به سوود و قازانج؟ ئه م جوړه له گوته نااکارییه وه ده چیتته ژیر قالبی ماستاوچیتتی و دوو پرووییه وه، به لام گوته یه ک که خووی له گه ل عه قلی مرۆقدا دهکاته وه و مرۆقه که ناترسى له وهی

که ئایا ئه و گوته یه چه ند له سه ری ده که ویت، یان نا، به لکو گرنگ ئه وه یه که ئه و گوته یه له گه ل عه قلدا ته با بیتته وه نه ک له گه ل واقیعه دا. گوته ی نااکاری واقیعه له خووی رازی دهکات، به لام گوته ی نااکاری عه قل له خووی رازی دهکات. جا ئه م گوته یه وه لامدانه وه بیت بو که سی به رانبهر، یان بریتی بیت له نامۆژگاری و وتاردان و ریتمایى کردنی خه لکی بو ئه وهی خوینی نه دوزیتن و خوینی به دهستی بیگانه وه نه دهن و هه ول بدن که ئه وهی دهیکه ن ئاکارییه نه بیت، نه ک واقیعه یانه. بو ئه و گوته یه ی وه لامدانه وه یه، ئیمه ئه و نه یه کی زیندوو مان له به رده مدایه، ئه ویش له سیدارده دانی گه وه هزرشانی کورد (ناسری سویحانی)، که به راستی ئه گه ر رۆژتیک ریتزیتک، یان قوتابخانه یه کی هزری بو لیکۆلینه وه له لاهووت و خسواناسی و ئایین دایمه زیت، ئه وه به بی گه رانه وه بو بیرکردنه وه ورد و فه لسه فه یه کانی (ناسری سبحانی) ئه و کاره نا ته واو ده بیت و هه میشه قاچیکى شهل ده بیت. دیاره مامۆستا ناسر گرنگی ئه و بو ئیمه له وه دا نییه که مه لا بووه، نه خیرا! به لکو بیرکردنه وه و عه قلی ئه و بو ئیمه گرنکه، چونکه به راستی هاوکاره بو ئه وهی ئیمه وه ک خووی له خواو له گیان و له گه ردوون تیبگه ین. دیاره وتاره کانی ناسری سبحانی کۆمه له گوته یه کن که ته واو ئاکارین و تیوره ی ئاینیتی عه قلی پرووت به ره م ده هیتیت، هه تا دواتر ژبانی خویشی له سه ر دانا. ئه م تیوره عه قلییه ئاینیتی، کاتیک ناسری سبحانی ده سه لاتی ئیرانی ئه وسا له گه ل سه لاهه ددین به هاددین ده ستگیری دهکات کاتیک هه ردوکیان بانگ ده کن سه لاهه ددین به هه هه ددین به گوته یه ک وه لامی کاربه دهستان ده داته وه که ته واو واقیعه یه و به پیتی به رژه وه ندی و سوود و قازانج وه لام ده داته وه که ده لیت (من گه نه کانی ئیوه فیتری ره وشت و نه خلاق ده که م)، ئه م گوته یه گوته یه کی به رژه وه ندی گه رایه و به پیتی ئه و واقیعه مامه له دهکات و له ترسی مردن خووی قوتار دهکات.

به لام گوته کانی ناسر سبحانی ته واو له گه ل عه قلی خویدا یه کانگیر ده که ویتته وه و ده ترسی خوا رازی نه کات، بۆیه مردن قبوول دهکات نه ک ژبانی سه رشۆری. ئه وهی ناسر وه لامی ده داته وه ئه وه یه که حه قیقه ت دهربخات و ئه وه شی سه لاهه ددین به هاددین ده لیت ئه وه یه خووی پرگار بکات. لیته وه گوته ی سه لاهه ددین نااکارییه و ناسریش ئاکارییه نه وه لام ده داته وه. ئه م پروودا وه ش

ههروهك پروداوى له سیداره دانى قازى محهمه د خاوهنى راز و نهینى خوږه تی و پتویستی به لیکولینه وه و دۆزینه وه و پهرده له سه رلادان ههیه، بۆ له دایک بوونی تیورییه کی ئاکاری بى گهرد.

بۆ گوته ی رپنماییه که خوڤی له شیتوازی نامۆزگاریدا دهرده خات، ئیمه ههر شیخ مهحمودى نهر وهرده گرین، چونکه به راستی شیخ مهحمود تا ئیستا به میژوو کراوه، نهک به ئاکار بکریت و بنه مای شیعر و ئاکاره کانی که شف بکریت، بۆ ئه وهی نه وهی نوڤی لیبی به هره مه ند بیت، نهک سال و خه باتی دهرخ بکات و هیچ له بنه ماکانی نه زانیت.

(۱/۲-۵) شیعره کانی شیخ مهحمود وهک ئاکاری

گوته یی

شیعره کانی شیخ مهحمود ئه گهرچی زۆر نین، به لام بۆ ئه م باسه ی ئیمه سهنگ و به هایان ههیه، چونکه به راستی کۆمه لیک شیعرى هه ن که ته واو یاسایه کی هه مه کی دهرده برن و مرۆف ده توانیت نه و یاسا هه مه کییانه بباته ناو زۆر بواری تر و زه مینه ی تری پین بخوینیته وه.

چی به سه رهات تاقی کيسرا هه یبه تی سولتان ره شاد

حوکمی هارونه ره شید و تهخت و بهختی که یقوباد

چهند هه زار ئینسانی ناسک جومله بوونه خاک و خوڤ

گورده یی ئه رزه سه راسه ر پر له ئیسقانی عیباد

نه سه رت و مالی جیهانیس بى به قایه ئه ی ره فیک

عاقیبهت دنیا نه مانه قهت نه که ی فیتنه و فه ساد

فرسه ته عومری عه زیزت بى سه عی زا یع مه که

تهرکی ئه ربایى سه فاکه و رپی فه لاکهت مه گره یاد (۱۵)

ئه م شیعره وهک ئاکاری گوته یی خوڤی له زاری شیخه وه دهرده خات، وشه ی (بى سه عی) و له و لاشه وه (فیتنه و فه ساد) جیگه ی تیرامانن، که ئه م دوو وشه یه، یان ناوهرۆکی ئه م شیعره ناکریت له و خویندن و زانیارییه ئایینییه وه هاتبى که شیخ تیبیدا گوزه راوه، ئه وهنده ی ئه م شیعره ی به ره مه ی تیرامان و بپه رکردنه وه ی ورده و عومر لای شیخ فرسه تیکه به مرۆف دراوه، هه تا ئه وه ی وهک چاکه و ویستی چاکه تیبیدا یه، بیکاته کردار و له ژبانی رۆژانه ی خوڤیدا ئه م چاکه یه ئه نجام بدات و ئه و فرسه ته له کیس خوڤی نه دات. که دنیا رۆژتیک بۆ مرۆف نه مینیت و کاته که ی ته واو بیت و فیتنه و فه سادیشی کردبیت، ئه وه ئیتر به ده بخته، خوڤی نه یوانی ئه م ئاکاره هه مه کییه کانی

ناوخوڤی دهره کی بکاته وه و وهک مرۆفیکى به خته وه ر ژبان بکات. له راستیدا کانت به خته وه رى به ویستی چاکه به سته وه و چه نده ی مرۆف به ره و ئه م بنه ما ئاکارییه بروات، ئه وه به ره و به خته وه ریبیه ک دهروات که ههر شایه نی مرۆفه. شیخ لیره دا هه مان بنه ما بۆ ئیمه روون ده کاته وه و ده لیت ئه وه ی شوین سه فا و که یفیکى دنیا یی و ئاره زوو په رستانه که وت و له ژبانیکی بى فیتنه و فه ساد دوورکه وته وه و سه عی کرد به وه ی که ته مه نی خوڤی خسته خزمه تی چاکه وه، ئه وه به راستی له مال و ویرانی و فه لاکهت و سه رگه ردانی دوورده که ویته وه. ئه م بنه ما هه مه کییه که ئه وه ی ئاره زوو په رست بیت، ئه وه تووشی سه ره رۆبى و فه لاکهت ده بیت. یه کیکه له و یاسا هه مه کییه ئاکارییانه، که له ویستی چاکه وه ده که ویته وه، ئه م شیعره ش ئه گهرچی له دهره و را زۆر ساده خوڤی ده خاته روو، به لام به راستی گه وه ره تیک له ناوه وه دیدایه و به رده وام دهره وشیته وه، به زه مه ن و شوینتیکى دیاریکراوه وه نه به ستراره وته وه، به لکو ئه م شیعره وهک یاسایه کی ئاکاری به رده وام مرۆف ده توانیت له بچووکتربن هه لویستی ژبانی خوڤیدا لیبی به هره مه ند بیت، به وه ی که ئایا له م کرده یه مدا، یان له م گوته یه مدا کامیان هه لپه ژیرم، شتیک که ته عبیره له ئاره زوو و هه وا، یان شتیک که ته عبیره له چاکه و له سه عیدایه بۆ گیانی مرۆف. ئه رى ئه م که سه به راستی تووشی به خته وه رى دیت، چونکه ناچیته سه ر رپگه ی فه لاکهت و رپایى و سه رگه ردانی، هه ر بۆیه میژوو نووسانی ئه ده بی کوردی وهک عه لانه دین سه جادی و ماره ف خه زنه دار و... تاد که دینه سه ر باسی رپه زه ند کردن و گه لاله کردنی شاعیران و شیعرى کوردی ناتوانن شیخ نه خه نه ئه و لیسته وه، چونکه ئه م گه وه ره ی له و شیعرانه دا دهره وشینه وه، به راستی مرۆف ناتوانیت چاوی خوڤی لیبیان دا بخات و پشتگو تیان بخات. واته به ته عبیرکردن له یاسا هه مه کییه کانی ئاکار، ئه م شیعره وهک به های شیعریش خوڤی نمایش ده کات و زۆر شیعریبانه تر له شیعرى گه لیک شاعیرى دیکه که خوڤی به شته واقیعی و هه سته ییه کانه وه خه ریک کردوه.